

KULTURKRÓNIKA

KELETEN A FÉNYT KIOLTJÁK

Ha odakiáltanók a nyugati közvéleménynek: — Keleten kioltják a fényt, mit használna az? Fényről beszélni? Nem jelent-e Budapest bort és buzát, Prága vasműveket és fegyvergyárakat? Üzletet az áruk, politikát a hatalom birtokosaival lehet csinálni és nem volt-e ez eddig elég? A hatalmi üzem a nagy országban a politika folyamatosságát kívánja meg a kis országokban és csak akkor néz körül, ha az addig számba nem vett idegen anyagok áradása eldugaszolja a vezetékeket és a robbanás veszélye a nagyhatalomnak szívébe süvit. A politikai folyamatosság vonatai már nem közlekednek Nyugat és Prága között, idegen kezek már Budapest felé is fölszedik a sineket és pokolian összezavarják a szemaforokat. Talán mégis ideje volna Nyugat felé kiáltani: — sohasem is csak árukról, váromokról és tarifákról, mindig is a fényről volt szó és Keleten most a fényt kioltják!

Mikor így vészjelt sikoltunk, tudjuk, hogy megcsalunk valakit. Ki az, akit megcsalunk? Nyugatot, vagy magunkat? Tudjuk, hogy nevünk nem az, melyen neveztetünk, lényegünk nem az, melyen számontartatunk. A Párizsban, Londonban, Newyorkban. Középeurópa, Dunaeurópa, Keleteurópa névvel illetett föld valami egészen más!

Föld! Mi az, ha azt mondjuk: föld? Mezők, hegyek, folyamok, növények, állatok, emberek, falvak, városok, népek! Föld: — fölfelé teremtő sár, sokféle csodálatos élet, lefelé vas, szén, só, arany! Föld: — e csillagnak felülete, lehet-e nem tudni, hogy van? Angol férfinak, francia embernek lenni, a Trafalger Squareon, a Place de la Concordeon megállni, a Duna, Moldva, Kárpátok felé gondolni, nem kísérti-e a nyugati embert a féltelmes érzés, hogy a földnek ott, egyszerre vége szakad, mert a nyugati ember tudata ott kihagy és átrezeg a semmibe? Miért hát arról beszélni, hogy mi is az a föld ott és mit jelent? Hagyjuk meg őket szavaiknál, neveiknél! Jó, ha meghallják kiáltásunkat: Keleten a fényt kioltják!

Van bennünk valami, amit Európa érzésnek, Európa-tudatnak kell nevezni! Az európai ember nemcsak érzi, de tudja is a magalakta kontinenst! Természeti adottságait és emberi műveit. Az európai tájak, klímák, faunák, flórák, népi lelkek, műveltségi, gazdasági és politikai formák, mint parányi medencében meghuzódnak a tudat végtelen gazdagságában. Az európai ember találkozása kontinensével nem metszés, de egységesülés, nem támadás az idegek ellen, de a tudat öröms megteljesülése. A nyugati ember tudata, ha Európa fölött pásztázik és azokhoz a területekhez ér, ahol most a fényt kioltják, ürességet érez, kihagy és nem lököt tovább. Egész országokat, hatalmas területeket, népek millióit ott mindössze két város jelez ennek a tudatnak: Budapest, Prága.

Mint szikrázó antenna tornyok szöknek merészen a nyugati tudat terébe e két fényes városok és berezgik ezt a tudatot valami sejtelmes emanációk kódzenéjével. A nyugati ember Európa-tudatából ott elsik-

kadt országok, nép és kulturvilágok emanációi rezegnek és bugnak a sejtelmek ködzenéjében, mert egészen eltüntetni még sem hagyják magukat. De a nyugati ember Európa-tudata nem keresi a két város élménye mögött és körött az ezeket a városokat szülő világok testét. Elég neki a tudat ködzenéje!

Az európai vész tetején apokaliptikusan lovagolva, talán mégis meg kellene már mondanunk nekik: kik és mik vagyunk?

Az európai tudatnak vannak fő és mellékmenyiségei, azonkívül a bizonytalan távolba elrémülő mellőzhető mennyiségei. Főmenyiségek a nagy kulturformákat teremtő latin, germán, angolszász népek, az orosz szlávság és világaik. E főmenyiséget jelentő kulturformák egybeesnek a nagy termelési és hatalmi egységekkel is, minők: Franciaország, Anglia, Itália, Németország és Szovjetország. A mellékes mennyiségek rangjára helyezte az Európa-tudat a skandináv népeket, norvégeket, svédeket és külön kulturformáikat. A mellőzhető mennyiségek közé süllyesztett két népet és két kulturformát: — magyarokat és cseheket.

Két nép ez, két lelkiség, két külön európai kulturforma! Ez a két nép él, dolgozik és teremt a nyugati Európa-tudat által fölényesen kihagyott területen.

Külön kulturformák? Magunkkal tudjuk-e ragadni a nyugati tudatot, hogy az áruüzletből, a politikai üzletből el a népek szellemiségi inkarnációjának bűvöleteihez sodorjuk? Utjában a távoli Kelet felé ez a tudat Bécs tornyaihoz ugrat Moszkva tornyaihoz ugrat át. Röptében magával sodorta ugyan Budapest cigányzenéjét, a hortobágyi és a nemzeti délibábokat, a prágai nagyipar zaját és a Hus-émlék szobrainak árnyait, de többre már rá nem ért.

A nyugati Európa-tudat nehezen akarja elhinni nekünk, hogy nem ismeri Európát. Európa-tudata el tud viselni Európa térképén ismeretlenséget jelentő fehér foltokat. Vissza az ezredévek mélységeibe követni tudja a kontinens történetét. Vizionálja az első kereskedőket, ahogy a jáde kőből faragott legjobb kőbaltát szállítják a Gobbi, fantáziákon tuleső szíreiről a Duna, Rajna településeikhez! Nem jut azonban eszébe követni a magyar és cseh lélek alkotó erejének külön európai kulturarcá váló kivetítését. A magyar és cseh kulturvilágot csak politikai mennyiség formájában hajlandó kiragadni a térkép fehér foltjainak bűvköréből.

A népnek, mint ki nem differenciálódott alkotó tömegnek a teremtő ereje feltolódik a művészet lángelméibe, a tudomány és a technika nagy agyvelőibe. Egyfelől a nép, mint alkotó tömeg, másfelől a belőle kihozott zsenik, közöttük a feldolgozók, kiértelmezők, hirdetőik és terjesztők szellemi rajzása szellemi gépházzá kapcsolódik, folyamatos szellemi szerkezetet hoz létre. Így teremtődik át a nép szellemi üzemmé. Ez a szellemi üzem az embert, a népet, mint szellemi valamit kihelyezi a világba és a világot, mint szellemi valamit elhelyezi az emberben, a népben. A népeknek, mint szellemi üzemeknek egymásba való örvénylése adja az emberiség legmagasabb értékét sugárzó világszellemiséget. Csak az ind lélek által fölértett világlélek mérhető ehhez a világszellemiséghez. De az ind világlélek inkább elvont hatalmas valami, a világszellemiség pedig realizmus. A világ szelle-

miség szikrázó központjai a kulturfenomének.

Valamely szellemi jelenséget az tesz fenoméné, hogy a maga nemében magasrangúan egyedülvaló és meg nem ismételt. Minden szellemi fenomén az emberiség figyelmét joggal magára vonó világtünemény. Legmagasabb rangjuk a sokszorosán összetett szellemi fenoméneknek van. Legösszetettebb és így legrangosabb fenomének a nemzeti kulturák. A nyugati Európa-tudat fehér foltként a térképen hagyott helyein két nemzeti kulturfenomén él: — a magyar és a cseh. A Duna—Tisza, a Moldva tájain az örök létezés: a föld, a növények, az állatok, a tűz, az érc, az emberek, mindaz, ami van, szellemivé váltva, külön izekkel, színekkel, külön hanggal és légkörrel az emberiség által használható kész formákban a kulturfenomén rangján jelenik meg.

Vannak átvevő, áthasonító és vannak eredeti, magukat a népből különvalón előteremtett kulturák. Csak különvaló, saját szerű nemzeti erők teremthetnek fenoménjellegű és rangú nemzeti kulturát. A magyar és a cseh nemcsak áthasonító, de ezenfelül teremtő kulturák is. Jellemük az európai nagy kulturformákhoz képest elütőbb a skandináv kulturáknál és formáló erejük eredetibb. A cseh kultúra a szlávoknak a Nyugattal való találkozását vetíti szellemi fenoménként a világba, benne a végtelen szlávosság lélekké. Egészen másért és rejtelmesebben érdekes a magyar kultúra! A Duna-Tisza völgyében hömpölygő népeket és népelemeket olvasztja a magyar szellemi kohóban egy épp annyira magyar, mint egyben dunatiszátáji európai rangú kulturfenoméné.

A földi létezés végtelen egysége egymásba foglal anyagot és szellemet, ami egyszerre kettő és ugyanaz. A tudat államokat, alkotmányokat, gyárakat, mezőgazdaságokat, bankokat, hadseregeket tart nyilván. De ha egy nép a meghalás gigászi veszélyébe süllyed, nem gyárainak kerekéből, nem pártszabályaiból, nem is ágyuiból, csakis szellemiségéből merítheti föl magát új hatatlanságba. Nép, mely csak eszik, emészt, alszik és szeret, nincs a szellemi emberiség rangján, nem alkotó tömeget, csak robotoló és zabáló hordát jelent. Emberiségi rangra szellemiségük alkotó folyamataiban emelkednek a formátlan tömegeből tudománnyá és művészetekké formált és finomított népek. E folyamatokban állandóan lobog a szellem szikrázása, sugárzik az eszmék világossága, izzik a kulturfenomén fénye.

Keleten a fényt kioltják.

A német nemzetiszocializmus fojtó légkört áraszt magából. Semmit sem kell tennie, csak lényege szerint nyilvánulni meg, hogy áraszsa magából halálos légkörét. Ez a légkör hasonló a negyvenezer fokos kénigázakhoz és megöl mindent, ami szabad szellemiség.

A meglehetősen tökéletes ember évezredes kísérletek és szenvedések árán — elég a római arénákra, az inkvizícióra, a levert forradalmakra gondolni — kifejlesztett magából magatartási szabályokat. Alapvető tulajdonsága az embernek, hogy fölragyogjon benne a humanizmus. A német nemzetiszocializmus jött és szét akarja zuzni a drágán megvásárolt és kifinomított emberi magatartási formákat és kényszeríteni akarja az emberiséget, hogy frissen kitalált barbár magatartási szabályai szerint visel-

kedjük. Normáiból a halál sugárzik ránk, egyénekre és népekre. Nincs mit vitatkozni e normákkal! A negyvenezer folkos halál úgy árad ezekből a normákból, mint vad estből a sötétség, borus Óceánból a köd, lefojtott szén égéséből a széndioxid.

Prágát már megfojtotta, Budapestet most fojtja meg.

Mondjuk meg végre mégis, hogy nem vagyunk sem Középeurópa, sem Dunaeurópa és Keleteurópa sem vagyunk. A magyar és cseh föld az a világ, mely már nem Középeurópa, még nem Keleteurópa! Ez a két ország a Nyugat és Kelet közti, a nyugat-keleti világ! Ez a két nép formája, ez a különös és eredeti lényegük. E lényegből fejlődik föl ez a két nép külön kulturfenoménekké.

Nemcsak mint tájak, de mint emberek is átmenet ez a két nép és mint ilyenek csináltak magukból azt, amit tudnak.

Miért semmibe venni az átmeneteket? Föladatuk mindennél nehezebb! A tájak magukba törnek ott az innt és a tult és új tájarcokká olvasztják. Átmásítják a levegő színeit és ujjászűrik a mindenségsejtelmeket. Nagynak, önmagában bizonyosnak lenni nem nehéz, az ilyen lényeg könnyen megtalálja a maga formáját. Nyugat, Kelet, Észak, Dél, mindez világos és egyszerű. De mily munkája volt a természetnek megalkotni átmeneti világunkat, a Nyugat-Keletet, a maga táj és néporcáival? És mily munkába kerülhetett Nyugat-Kelet népeinek kiteremteni magukból sehol másutt meg nem található, utánozhatatlan, átmeneti világukat?

A határozott jellegű tájak hamarabb készülnek el a maguk határozott jellegű világával és azontul, mint örök formák sarkalnak az emberiségbe. A latin kultúra ősi valamiként hat, akár az örök hegyek és folyamok. Az átmeneti világ sohasem készülhet el ennyire magával, mert egyszerre akarna lenni Nyugat is, Kelet is és mintha ezek a bennezugó kényszerek örökkön szétszakítani akarnák. Az átmenetek világa mindig csak kicsiny lehet, mert hiszen csak hid a mindenségben az ide és oda között! De mert kicsiny, örök feszültségekben tör a szomszédos naggyal való kiegyenlítődésre, amit el nem érhet sohasem. Az átmenet marad tehát ifjú erő, örök forradalom! Az el nem készült, mert el nem készíthető, ezért mindig üde világok fekszenek Nyugat és Kelet között. A magyar és cseh kulturfenoménné rezegte be ez örök fiatal világokat.

A nyugati Európa-tudat mindig büszke volt felületességére, hogy nem törődött e két kulturfenoménnel. Mumiákat gyűjtött Egyiptomból, csigapénzeket az emberevő szigetekről és a Himalája tetején nőtt füveket akart látni minden áron. A két nyugat-keleti népről sohasem kívánt tudni többet, mint amennyit tudott és mégcsak sejtelme sem égett arról, hogy Európa két kulturfenoménné világit a Duna és a Moldva tájain. Az alatt a két nép zsenijei tudománnyá és művészetekké dolgozták ki a természetnek az átmenetekben rejlő félségeit és sajátos zenévé finomították a rendkívüliben mindig ott rejlő meg nem oldhatót. Örökkévalósági elhivatottságról mit sem tudó politika egymás ellen uszithatta a két nyugat-keleti népet, de mégsem tudta kiszakítani őket az elhivatottságból, hogy különböző, egymástól el nem választható orcái legyenek Nyugat-Kelet ugyanazon világának. Most előrehömpölyög a negyvenezer fokos

gáz és kioltja előbb a cseh, aztán a magyar kulturfenomént.

Egy nagy angol költő irt egyszer a birnami erdőről, hogy megmozdult és elindult. Mint csuda rezeget föl az irodalmi tudatba ez a költői látomány. És nem az történik-e most, hogy megmozdul, fölemelkedik, visszazújt és büntet a mindig csak mellőzhető mennyiségek hulladék dombjára vetett nyugat-keleti Európa? Nem ezek a világok-e azok, ahol most országokat rabolnak és kulturákat fojtanak meg? És nem öklözik-e magukat miatta gigászi fegyveres mozgásokba Anglia, Franciaország, az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália? Nem reszket-e valósággal az egész föld keksége a világhatásztrófa szelében?

Mert sohasem is csak buza, bor, gyümölcs, hus, vas, szén, só, alumínium, réz, bauxit tették ki a dolgot! Sohasem is csak vámokról, tarifákról, pénzről, a Duna-Tisza-Moldva még csak igazi nevén nevezni sem tudott tájaiból kiaknázható haszonról volt csak szó! Nem! A birnami erdő indul meg és a mellőzhető mennyiségek hulladékdombjára vetett világok visszazújnak! Nyugat-Kelet gyermekei tudják, hogy mindig is a fényről volt szó!

Látható kép: — a germánok világbirodalmat akarnak! De értsétek meg a negyvenezer fokos halált! Nyugat-keleti világunkba tör és kioltja a kulturfenoméneket! (*Barta Lajos*)

MŰVÉSZET ÉS MAGYARSÁG

A magyar művészet egynemely társadalmi és nemzeti jellemvonásáról van szó. Pontosabban: arról a hangulatpolitikai igyekvésről, amely a magyarság fogalmát a művészet terén is mesterségesen meg akarja szűkíteni...

A művészet terén is az a kérdés, hogy a magyar faji gondolat a biológiai romantika vagy a szociális realizmus szellemében érvényesüljön-e, ha teremtő erejűvé akar válni. Legyen szabad ennek a kérdésnek a kapcsán 1925-ből kelt *Uj magyar piktúra* c. könyvemnek néhány mondatát idéznem:

„Nem az ébredők romantikája vezet, amikor a festői stílus magyar faji sajátosságairól beszélek. A magyar fajiság gondolatát amnyiban látom reális élet- és kulturtényezőnek, amennyiben a Petőfi-Petrovicsok, a Munkácsy-Lieb Mihályok, Rippl-Rónaiak, Iványi-Grünwaldok, Kernstok Károlyok és a többi idegen származásúak műve is magyar faji sajátosságokon alapul — a környezet és történelem beolvastó hatásának jóvoltából.“

Ugy vélem, hogy ez az idézet 14 év múltán is helyén való, sőt hogy éppen manapság aktuális. Hiszen ma valósággal politikai „virtus“ dolga, ráfogni a zsidókra, hogy magyarrá való lelki hasonulásuk lehetetlen. Kell-e meggyőzőbb művészeti cáfolat Iványi-Grünwald Béla és Fényes Adolf naturalizmusánál? Tessék megnézni a Szépművészeti Muzeumban Iványi-Grünwald *Fölkelő hold* című festményét és *Fényes Adolf* egyszerű paraszti és kisvárosi emberekről festett képeit. Ennél izesebben és mélyebben magyar hangulatú, a néppel igazabban együttlérő pikturát azóta sem csináltak nálunk. És ezen a két kiváló mesteren kívül még egész sorát em-